

УДК 821.161. 2:17. 035.3

М.А.Козловець,
кандидат філософських наук, доцент
(Житомирський педуніверситет);
І.М.Захарченко,
вчитель української мови і літератури
(ЗОШ № 5 м.Житомира)

ЛЕСЯ УКРАЇНКА ЯК УСОБЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ОБОВ'ЯЗКУ

У статті розглядається одна з основних проблем творчої спадщини Лесі Українка – проблема національного обов'язку митця як свободи його суспільного діяння, усвідомлення власних можливостей і потреби їх реалізації з метою задоволення національних інтересів.

Проблема національного обов'язку митця – це програма всього творчого життя Лесі Українки, її орієнтир у гострій ідеологічній боротьбі кінця XIX– поч. XX ст., в атмосфері складних, нерідко болісних філософських, естетичних і морально-етичних шукань цієї доби.

Творчість Лесі Українки – це ті “вогністі слова”, які кличуть на святе діло: на боротьбу за національну, демократичну, політичну волю України, в яку вона добровільно вступила із “єдиною зброєю” – Словом – “одваги мечем двусічним”, бо на іншу форму боротьби через брак фізичного здоров'я поетеса не могла претендувати. “Коли моє здоров'я, мій невеликий хист, мій замало розвинений інтелект, моя життям пригнічена енергія не дали мені стати тим, чим повинна б я бути і чим, може, ніколи не стану, то се моє нещастя, але не моє бажання, і миритись з тим я не хочу, ні, я ще хочу боротись”, – писала поетеса в одному з листів до М.Павлика [1:12:64-65].

Пристрасне шукання свого поетичного слова, свого місця в житті характеризує весь творчий шлях Лесі Українки. Звичайно, у ранніх творах вона тяжіє до усталених поетичних ідей та образів, хоча вже й тут проглядає ідея національного служіння поезії. Так, поема “Місячна легенда”, незважаючи на романтичні штампи, образну символіку поезії народників, уже свідчила про намір молодій поетесі жити не для “марної слави” та “усміху пустого” [2:37], а для слугування убогим (“сумним”) людям своєю “смутно-голосною” піснею [2:40]. Духовне зростання Лесі Українки відбувається дуже швидко.

Звільнитись від сентиментального убоління над горем народу і від мрійливих надій на рай на землі допомогла Лесі Українці сама дійсність тогочасного життя в Україні, яка від сльозливих “квилінь” (І.Франко) не тільки не могла поліпшитись, а робилась ще тяжчою, болючішою, мов розкраяна рана. Поетеса усвідомлює, що становище України під пануванням російського самодержавства “страшніше Дантового пекла”, її народ втрачає національну свідомість і сліпо служить своїм ворогам. “Темна без-просвітня ніч стоїть над розтерзаним краєм... Скрізь із хаосу тьми виринають голод, злидні, жах неслівський усім морозить душу”, – пише Леся. І в той же час авторка стає свідком, як борці-революціонери, “сміливі нащадки Прометея”, що посміли виступити проти поневолення народу, знаходять смутну долю: “Вигнання, мук нерозривні пута, Дочасну смерть у дикій самотині...” [1:1:142].

Своє духовне переродження Леся Українка змальовує у драматичній поемі “Грішниця”. Подібно до своєї героїні, була вона лагідною, тихою дівчиною, що “вірила в братерську любов” [1: 131]. Оточена рідними й друзями, довго не чула тих величних гімнів, що звучатимуть в її серці пізніше. “Образу я сльозами зустрічала і перед кривою схилила я чоло...”, – зізнавалася поетеса [1:1:136].

Серце поетеси, як і серце героїні, стискає гостре почуття жалю за долю свого народу, який “ніколи світа сонця не видав” [1:1:131]. Той жаль стає пекучим, надмір туги пронизує цілісну її натуру і витворює нову силу. Леся усвідомлює свою роль як митця – у служінні народу, у мобілізації трудящих на боротьбу за своє визволення. “Не поет, хто забуває про страшні народні рани...” – це поетичне кредо автора [2:74]. Тому такі природно закличні інтонації наступних її творів: “Ставай, вартовий, без вагання на чати!”, “Товариші, даю вам добрий приклад”, “Я честь віддам титану Прометею, що не творив своїх людей рабами”, “Я вслід його піду”. Зрада народних ідеалів веде митця до загибелі.

Визначаючи провідну роль і значення митця для суспільства, Леся Українка поставала проти залежності його від пана і його золотого мішка, проти того, “щоб на вільні руки золоті надіть кайдани!” [2: 74].

Ще зовсім юною письменницею обурювалася громадською пасивністю своїх сучасників, коли окремі з них “просто сплять сном праведних, та сні ім золоті привиджуються” [1:10:122]. Соціальна ін-фантильність і розпливчатість, невиразність ідеалів і загальні тиради про зле життя у світі викликали у Лесі Українки рішуче бажання протидії. Твердження галицьких “народовців” і “твердих”, “москвофілів” про те, що Україні ще, мовляв, рано на поетів, що тут лише свої “домашні”, “хуторські” ідеали єдино доцільні, що до світових тем і проблем український читач не доріс, поетеса не приймала.

У листі до М.Павлика Леся Українка писала: “Всі в нас кажуть, що зле жити у нашому світі, а як же воно має бути ліпше, коли всі задовольняються констатуванням того факту, і то – тільки в приватних роз-мовах, хоч би принаймні люди знали, як, власне, зле і чому” [1:10:116]. В іншому листі критична оцінка ситуації, оптимістичний порив звучать соціально виразніше: “Сором і жаль за мою країну просто гризе мене (се не фраза, вірте), і я не думала, що в душі моїй є такий великий запас злості. Я не знаю, що буду робити, вернувшись в Росію, сама думка про се тюремне життя сушить моє серце. Не знаю, як хто, а я не можу терпіти мовчки під'яремного життя...” [1:10:297-298].

Російська імперія жахала Лесю Українку своєю похмурою атмосферою підозр, терору, цензури, шовінізму і тиранічного абсолютизму. Не може поетеса творити в цій "тюрмі народів" духовні храми для чужих богів, коли своїх, національних, поруйновано. Вона вважає себе "ув'язненою" в духовно убогій країні, яку французькі митці називають великою. Леся писала: "Неволя ще мерзотніша, коли вона до-бровільна... Ганьба вільним поетам, які перед чужинцем дзвенять ланками своїх добровільно накладених кайданів" [1: 8:17]. То хіба "співачка-невільниця" може співати на руїнах національних святинь?

Для поетеси служіння національній ідеї не є свідченням тенденційності творчості, засобом упокорення творчої фантазії задля приписування образної системи твору в "прокрустове ложе" класової ідеї. Класова солідарність, на думку поетеси, штучна, бо не має духовної національної основи, не заглиблена в національні базові цінності, отож, не здатна духовно єднати людей. Національна ідея – це те, що об'єднує народ, гартує і надихає його на подвижництво. Це духовна концентрація національної свідомості, розуміння народом суті свого існування, свого призначення.

Устами Тірци Леся Українка закликає до єдності всіх національних сил, а не до класового розмежування в національному стані на гнобителів і гноблених. Національне єднання, братання творчих сил необхідне для того, щоб на своїй землі силами молодих взятися "до іншої сівби і ждати інших жнив" [1: 3: 180]. Для цього необхідно "розкувати ярмо залізне на коси та серпи" та зорати плугами покриті зчорнілою стернею широке поле землі обітованої [1: 3:180].

Подвижницька праця на національній ниві спроможна об'єднати пригнічений духовно люд, який складе каміння в підмурівки:

"щоб не казали люди: тут руїна;
щоб мовили, колись тут стане дім" [1: 3:181].

Тірца своєю пророчою прозорливістю і натхненною вірою в те, що "встане люд, мов хвилі серед моря, і божий дух ті хвилі оживить" [1: 3:181], для Лесі є тим ідеалом митця-месії, який не здобувається за життя на визнання. Але національний обов'язок велить не лише важко працювати задля духовної просвіти свого народу, не лише самій вірити в святість свого покликання, а й цією вірою запалювати інших, словами сіяти мир і повторяти, як нова Дебора: "Встань, Ізраїлю, повстань!" [1:3:181].

Творити, згоряти в таємничому вогні натхнення немислимо для поетеси без важкої праці на національному культурно-освітньому ґрунті, без боротьби словом за долю думки, за повагу до правди в своїй країні. Майже хрестоматійними стали рядки з листа до А.Кримського, в якому Леся радісно свідчить: "Тим часом в поезії я тепер обдарована несподіваною гармонією настрою моєї музи з громадським настроєм (се далеко не завжди бувало!). Мені якось не приходиться навіть нагадувати сій свавільній богині про її "громадські обов'язки", так обмарив її суворий багрянець червоних короїв і гомін бур-хливої юрби" [1:12:139].

Національна ідея – це та іскра, яка запалює вогонь творчості і без якої не може стати великим, сетбо національним, поет. У статті про Джона Мільтона Леся Українка наголошує, що Мільтон саме й тому став великим поетом, що "не жалуючи ні часу, ні здоров'я", боровся "за волю слова, віри, людини і за політичну волю взагалі" [1:8:203], що "у нього було шире серце, вразливе на кривди і чутке до правди" [1: 8:3210], а оскільки він був "справжнім поетом і письменцем, значить, не міг промовчувати своїх думок" [1: 8:214].

Національний фактор в пошуках українських політичних перспектив творив особливу духовну напругу. Головне, розкувати "невольничу душу" українця, спонукати його до саморуйнації комплексу рабської психології, інакше національні ідеали не будуть досягнуті. А для цього має формуватися не знеособлена етографічна маса, а сильна духом, інтелектуальна індивідуальність, особистість, для якої національна ідея є чітко осмисленою і усвідомленою системою ціннісних орієнтацій.

Першопричина соціальної нерівності не стільки в соціально-економічних обставинах, а скільки в духовному рабстві, в релігійній абсолютизації "антитези "пана і раба" яко єдиною можливою формою відносин між людиною і її божеством" [1:12:155].

Чому Неофіт-раб з драматичної поеми "В катакомбах" не хоче далі терпіти блудних слів і марних мрій про небесне царство, "боротися в покорі" [1: 3:254], "волею здолати передусім у собі "сей рабський дух" [1: 3:257]? Тому що він не хліба жадає, не слова прагне - не соціального звільнення передусім, а звільнення духовного:

жадаю віри в ту святую силу,
що розумом просвітить найтемніших
і всіх людей збере в громаду вільну
без пастиря-дозорця і без пана,
а не в отару з пастухом свавільним... [1:3:259].

Подолання, викоренення "сього рабського духу" – основна спонuka громадської активності поетеси (як й інших митців того часу).

Як літератор і патріот, Леся Українка вважала за свій національний обов'язок боротися проти політичної неволі свого народу. "Усе оте вкупі – неволю слова, науки, віри, зібрань і спілок і особисту неволю - освічені люди звуть політичною неволю (громадською, державною неволю)", - пояснює Леся Українка на прикладі Англії часів Джона Мільтона [1: 8:214].

Під політичною боротьбою поетеса розуміє негайне утвердження тієї системи законів, яка б забезпечувала права громадян, а це можливо лише в незалежній, у вільній державі. "Найвільнішою державою можна назвати таку, де люди мають всі людські і громадські права, які тільки встановлені на світі", - зазначала вона у статті "Державний лад" [1: 8:222].

У своїх творах Леся Українка намагалася не просто проголосити свої погляди на питання художнього втілення національного ідеалу, суспільної позиції письменника, а розкрити усю складність, неоднозначність сус-

пільної місії митця, прагнула ввести читача в саму атмосферу духовної діяльності поета як повноцінного і непересічного героя своєї лірики і драматургії. “Співець”, “На роковини Шевченка”, “Поет під час облоги”, “Слово, чому ти не твердая криця...”, “На столітній ювілей української літератури”, “Ні! Я покорити її не здолаю...”, “Давня казка”, “Вавилонський полон”, “У пуші”, “Оргія” – у цих та багатьох інших творах, а також літературно-критичних статтях письменниця проводить думку про органічний зв'язок соціальної ролі поета і його соціальної активності.

Як митець, вона рішуче засуджувала самоізоляцію деяких письменників, не визнавала етнографічного побутописання, пропаганди “малих справ”, якими, на думку окремих ліберальних критиків, ніби тільки й доцільно займатись українській інтелігенції. Прямим обов'язком митця поетеса вважала донесення до читача загальнолюдських, національних проблем. Для неї “безпардонний патріотизм”, від якого б він не йшов, був виявом духовної мізерії, примітивізацією потреб і можливостей масового читача [1: 3:5]. Справжнє мистецтво служить народу, воно озивається болем у серці людському – ця думка стала в поезії Лесі Українки однією з визначальних.

Великого значення поетеса надавала соціальному змісту мистецтва нової доби, яке замість натовпу-стихії оспівує союз-індивідуальностей. В образах своїх героїв поетеса прагнула розкрити як соціально-типові риси, так і своєрідне, індивідуальне начало. Вона наголошувала на тому, що автор суспільної драми повинен “стремитися понять и выяснить причины общественных антогонизмов во всей глубине и ширине” [1: 7: 233].

Вся творчість Лесі Українки виходить із конкретного буття, її позитивні герої не живуть хвилиною – вони шукають суті свого земного існування, того, що дає їм право бути людиною. Від “мрій рожевих” поетеса переходить до поклику-роздуму над долею свого покоління і далі до рішучого протесту проти пасивності безвольних. Називаючи це покоління “лицарями без спадку” [1:1:185], Леся Українка прославляє свідомий подвиг, готовність людини до самопожертви. Внутрішні боріння поетеси – “...я душею повстала сама проти себе і тепер вже немає мені вороття” [1:1:323] – ніколи не переростають у зневіру чи мізантропію. Навпаки, майже кожен вірш циклу “Ритми” завершується пристрасною вірою у силу визволеної пісні.

Леся Українка переконана, що відбутися як політична нація може лише соціально розвинений народ, що має власну провідну верству, життєздатну еліту. Тому найважливішою проблемою української боротьби поетеса визнає брак гідних провідників народу, людей з виразною національною свідомістю і з національними ідеалами. Досвід пропаганди визвольних ідей серед селянства через “брак елементарних прав слова і людини” змушує “признати, що інтелігенція, перш ніж послужити як належить своєму народові, мусить вибороти собі можливість вільного доступу до свого народу” [1:8:214].

Усвідомлюючи залежність державницького поступу від ролі й місця провідної верстви в суспільно-політичному житті, головним завданням в Україні вона вважає формування національної еліти, національної інтелігенції, яка б зробила Україну “країною свідомою і готовою прийняти ті завдання, які їй поставить політична воля” [1:8:214]. В листі до М.Драгоманова Леся Українка зазначала: “є в нас ще й такі голови, що їх треба немало освічувати, поки вони зовсім світлими стануть”. І далі в листі з'являється образ зловісної циклопічної будови, “від якої падає все-таки досить велика і темна тінь” і “проти сеї тіні треба боротися тим з нас, що не покриті нею” [1:10:202-203].

Біди наші – не лише від найрізномірніших перевертнів, а й від обмежених, засліплених у своїй зятятості савановитих земляків, які нерідко національну ідею використовують як корогву для того, щоб проштовхнутися в перші шеренги задля честолюбивого вивищення та егоцентричного парадкування перед народом. Спочатку треба зробити Україну свідомою, а для цього слід виховати, підготувати національно свідому інтелігенцію, повернути нації її “мозок”, а вже на цьому духовно-світоглядному фундаменті творити новий храм державності – національний, демократичний, соборний.

Ідею драми “Камінний господар” Леся Українка визначає так: “перемога камінного, консервативного принципу, втіленого в Командорі, над роздвоєною душею гордої, егоїстичної жінки донни Анни, а через неї і над Дон Жуаном, “лицарем волі” [1:12:396].

Судячи з визначення ідеї драми, поетеса не захоплюється революційним радикалізмом, таким собі анархічним пориванням до волі, не сприймає душевного роздвоєння, надмірної гордині – всього того, що не-минуче призводить до революційного авантюризму і моральної всюдозволеності. Леся Українка вважає, що хай краще утверджується консервативний принцип, уособлений в Командорі, хай спочатку визволиться душа з “єгипетського” полону, а вже тоді духовно вільна людина забезпечить волю слова, віри, науки, політичну волю взагалі [1: 3:5].

На тему любові до свого рідного краю Леся Українка створила цілий ряд образів палких патріотів, які вміють любити свій край самовіддано, до самого кінця свого життя. Бо любити свою країну, вірила Леся Українка, треба так, як уміє любити син свою неньку [1:1:370]. Така любов до Батьківщини у драмі “Іфігенія в Тавриді” палить жили героїні цього твору, і коли вона “за честь і славу свого рідного краю одважно йде на страту, вогонь тої любові, мов пожежі племінь непокірний, сушить її дівочі сльози” [1:165]. А коли, врятована випадково, вона потрапляє на чужину, ані слава, ані цнота, ні краса чужого краю не приваблюють її. З туги за своїм рідним краєм вона готова відібрати собі життя, але і тут її спинає “лише честь і слава рідної країни”, задля якої вона готова “все одважно зустрічати” [1:1:170].

Розуміючи важливість організованої боротьби, провідництва і влади, Леся Українка на одне з чільних місць висуває питання творення вільної держави і керівництва нею. Вона вірить, що в обороні держави, яка не має ще мурів і мешканців якої є здеморалізованою “отарою овець” по довгій неволі, потрібна сила, оперта на почуття обов'язку, сила героїв і визначних особистостей.

У розв'язанні проблеми громади й еліти Леся Українка надає перевагу еліті, проте еліті справжній, незалежно від того, чи вона походить з гречкосіїв, чи з родової аристократії. Проте поетеса гостро засуджує тих "лицарів", які хочуть мати владу і посох не за справжні заслуги перед своїм народом, а за привілеї, часто дані ласкою ворога. Однак самі герої і провідники, жертвуючи своїми силами, не в змозі виконати своє завдання, якщо не буде змобілізована спільнота людей.

Засобом до організації народу, вважає поетеса, є мистецтво, оскільки навіть цілком втомлена, виснажена й збайдужила людина під впливом великого бажання поправити свою долю, могутнього пориву душі, зродженого прикладом ідеалізму та жертви, зможе стати в одну хвилину дуже сильною і дійти високого патріотичного чину. Її пробуджує і веде мистецтво, яке повинно служити народові й вести його, надихати своєю красою і запалювати бажанням перемоги. Розгортаючи цю тему далі, Леся Українка висловлює віру, що сон, який сковає дух її нації, мине. І коли оживуть дух і сила характеру народу, з ними оживе й фізична сила, яка подужає розірвати всі пута і творити нове, вільне життя.

"Повстанем, бо душа повстане!" – кидає гасло Леся Українка і стає на той шлях, яким віками поневолений народ здобував собі право на вільне життя. Це нова сила, що зродилась в душі у відповідь на страшну дійсність, яку вона бачить у своєму рідному краю.

Люблячи самовіддано свій рідний край, Леся Українка безпощадно картає зрадництво в різноманітних його виявах та формах. Пасивна зрада змальована поетесою в образі боярина Степана-москвофіла у драмі "Бояриня". Степан дороблявся на московській службі і вірно додержував слова Москві, бо краще зрадити Україну. Але рано чи пізно такий угодовець, що "несе кайдани невидимі", заходить у тупий кут і визнає:

Сидів-сидів у запічку московським,
поки лилася кров, поки змагання
велоса за життя там на Вкраїні...
От, здається, руки чисті,
проте все мариться, що їх покрила
не кров, а так... немов якась іржа... [2: 374 -375].

Проте найогидніший образ зрадника і найглибше розглядання зради подає Леся Українка в образі класичного-символічного Юди Іскаріота. Він, будучи матеріалістом, не зміг зростися з ідеями Христа і збагнути їх. Переживши Христа, він все ж соромиться і мучиться докорами сумління. Але не признаючись собі в тому, тікає від людей і купує за ціну крові поле, тобто матеріальне добро за зраду цінностей духовних.

Докір сумління не покидає зрадника і, випадково зустрівшись з подорожнім-прочанином, Юда виправдовується перед ним, очорнюючи Христа. Об'єктивний суддя – подорожній – не може, проте, зрозуміти його, особливо обурюючись підлим способом зради – поцілунком. Він каже Юді:

Коли ти справді отаке плюгавство
Вчинив, то краще вже тобі мовчати [1: 5:155].

З такою ж рішучістю Леся Українка зриває маску з усіх інших проявів зради рідного краю й інтересів народу, які криються в угодовстві поневоленого народу перед пануючим, в соціалістично-утопічних ілюзіях про інтернаціональний рай на землі.

Конкретно-історичні обставини ввели до творчості поетеси "героїв" сучасників, які завжди увиваються коло великого діла. На той час це були "Веселий пан" [1: 1: 334], "Практичний пан" [1: 1:335], "Пан політик" [1:1: 336], "Пан народовець" [1:1:337], лицемірство, демагогія і пустослів'я – їх основні визначальні риси і основні прийоми:

Я знаю сам, що я не Ціцерон,
а все ж таки, коли я добре схочу,
то хоч кого словами обморочу...[1: 1: 336].

Поетеса розуміла і проводила ідею лідера в суспільстві, стверджуючи, що доки девіз його буде "за волю, за рідну країну!" [2:44], доти його підтримуватиме народ, інакше він скаже: "Ми тебе королем увінчали, ми тебе й розвінчаєм самі" [2 : 52].

Леся Українка спинається і на такому аспекті, як на проблема влади. Цю тему вона розробляє в одному з останніх своїх творів - "Камінному господарі". Знову ж, у відповідь на поширені в той час прояви анархізму, поетеса зіставляє погляди, що базуються на принципах ладу, обов'язку і самозречення для служіння ідеї.

Головний герой Дон Жуан є представником анархізованої молоді, що дбає лише про веселощі й насолоди життя та керується волею від усяких обов'язків. Осліплений величчю влади, Дон Жуан вступає у боротьбу з Командором – людиною влади, обов'язку і гідності, що завжди дбає про збереження звичаїв, гордо і впевнено стоїть на своєму посту володаря і дістає повагу від усіх. Дон Жуан вбиває Командора, але, вдягнувши на себе ознаки влади, вмирає у кам'яному остовпінні. Цим Леся Українка довела, що велич і камінна сила влади вб'є кожного, хто не буде гідний її, а спокуситься до неї доторкнутися, тим самим даючи тріумф великої ідеї владності супроти проявів анархізму [1: 6: 71-163].

Визволившись від солодкавих ідей народницько-соціалістичних поглядів, Леся Українка дійшла до звеличування цілком протилежних ідей: відданої любові до рідного краю, безкомпромісної боротьби, вірності ідеї і оспівуванню кращих якостей людського характеру. І поруч – священне почуття любові, що природно переростає у возвеличення сили людського духу, справжньої еліти і віри у відродження українського народу:

В просторі бачу я країну,
Осяйну, наче світло ідеалу,
Неначе світло правди...
В нас на землі нема такого раю!

Питаєш ти, що бачу я
в просторі? -
Прийдешність бачу я, віки
потомні! [1:1: 395].

Поетеса не зневірилась ні в грядущій перемозі національного і соціального визволення, ні в людській величч, ні в животворній силі громадянської поезії. Вона вірить у національне утвердження на ґрунті творчої праці народу, закликає до неупинної боротьби проти животіння і спокійного сну в умовах духовного полону:

Нащо даремні скорботи?
Назад нема нам вороття!
Берімося краще до роботи,
Змагаймося за нове життя! [2 : 17].

Відгук мужніх, бойових думок, висловлених у поетичних і драматичних творах Лесі Українки, її провідний світогляд і віра в майбутнє свого народу ще довго просвічуватимуть шлях для кожного українця і вдихатимуть в серце бадьорість і волю активного, корисного і цілеспрямованого життя, що належним чином служить розбудові свого рідного краю і плекає національні почуття в душі кожного українця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Українка Леся. Твори: В 12-ти т. –К., 1978.
2. Українка Леся. Поезія. Драматичні твори.- К.: Наукова думка, 1999.– 384 с.
3. Жулинський М. “Як розбудити розум, що заснув?” // Літературна Україна. - 1996. - 28 березня.

Матеріал надійшов до редакції 21.11.2000 р.

Козловец Н.А., Захарченко И.Н. Леся Украинка как воплощение национального долга.

В статье рассматривается одна из основных проблем творческого наследия Леси Украинки – проблема национального долга художника как свободы его общественных действий, осознания собственных возможностей и потребностей их реализации с целью удовлетворения национальных интересов.

Kozlovets M.A., Zakharchenko I.M. Lesya Ukraïнка as Personification of National Responsibility.

The article deals with one of the main problems of Lesya Ukraïнка's heritage – an artist's national responsibility as freedom of the social position, understanding abilities and needs for their implementation.